

I N
L. CATILINAM.

I N S E N A T U .

O R A T I O X I X .

A R G U M E N T U M .

Sæpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinae conjuratione fecerat: ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, consulibus resp. senatus-consulto permessa erat. Quod ego ipsum admonete supervacaneum putassem, (est enim sane quam aperuum) nisi animadvertissem, multos magnoque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitrator, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem; ut, sicuti ab eo ceteri discesserint, homines eos fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur: secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit: tum Africanio, qui ab eorum etate non ita multum absuit: Græcos autem, Plurarchum, Appianum, Dionem, magno esse adhibito iudicio legendos. Nam, ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinae denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, reperrique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Sallustius, rem ad senatum a Cicerone relatum; Senatuumque decrevisse, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ nox consecuta est posterum diem Nonar. Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant,

erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat: ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquor diebus post commissam consulibus resp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunam suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina restincturum. Id enim jampridem, id est, aliquor diebus ante comitia consularia, Catoni iudicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat. Quod ipse Cicero in oratione pro Murena restatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cum primis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsus videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies est: neque ut quicque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio a Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. id. Novemb. ut infra probabitur. Quæ quidem oratione ostendit, parafacta jam esse omnibus scelerata Catilinae adversus rempubl. consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur causæ iudiciale non est, ut falso Cælius Curio putat. Non enim in senatu iudicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurat, exagitat: jubet denique, ut cum resp. salute, sua vero peste ac pernicie ex urbe proficiatur. Quid igitur? facendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτήρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοσπετειας. Itaque quæcumque de illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus. MURETUS. Vide Lælii Bischoke Horas subjes. Tom. II. lib. IV. cap. 8.

QUOUS-

I. UOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii³, nihil urbis vigiliæ⁴, nihil timor populi⁵, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus⁶ habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam⁷ jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora, o mores! Senatus hæc intelligit; consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit: sit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad eadem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes⁸, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, iussu consulis⁹, jam pridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus¹⁰, P.

1 Quousque tandem] Non putar, ut videtur Cicero, Catilinam eo die in senatu assuturum. Sed cum eum, præter spem, adesse vidisset, subita indignatione commotus, in hæc verba prorupit. Muret.

2 Eludet?] Quasi afflictiis, prostratisque nobis insulabit. Verbum gladiatorium. Illud quoque annotandum, quod de furore & audacia, quasi de re quædam animata, locutus est. Recte enim admonet Fabius, miram ex eo sublimitatem oriri, cum rebus sensu carentibus adum quendam & animos damus. Idem.

3 Nocturnum præsidium palatii] Periculosis temporibus præsidium palatio imponi solebat, quod illud qui occupasset, urbem facile in potestate habiturus videbatur. Idem.

4 Nihil urbis vigilia] Decreverat enim senatus, ut per totam urbem vigiliæ haberentur, iisque minores magistratus præessent. Sallustius. Idem.

5 Nihil timor populi] Nam & tumultum

senatus decreverat, ut est apud Dionem, & Cicero ipse, ad indicandum periculi magnitudinem, comitorum die loriceus in campum descenderat. Idem.

6 Nihil hic munitissimus] Templum Jovis Statoris dicit. Idem.

7 Constrictam] Quasi de immani quadam & rabiosa fera locutus est. Idem.

8 Nos autem viri fortes] Epitheta. Non enim in cautione, sed in animi magnitudine præsentia posita est fortitudo. Idem.

9 Iussu consulis] Sed poteratne consul imperare, ut quisquam ad mortem duceretur? Poterat, ubi ei S. C. commissa erat resp. Idem.

10 An vero vir amplissimus] Argumentum a minore: in quo, ut eruditè annotat Fabius non solum totum tori, sed etiam partes partibus comparantur. Nam Catilina Graccho, status reipub. orbis terrarum, mediocrius labefactio cadi, & incendiis, privatus consulis comparatur. Idem.

Scipio¹¹, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit¹²: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa¹³ nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coererent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid reipublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius¹⁴, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio consulis, permessa est reipublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ poena¹⁵ remora-

ta

11 P. Scipio] P. Cornelius Scipio Nasica Serapio, ejus, qui optimus vir a senatu judicatus erat, nepos; ejus, qui censor porticum in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patris, ipsius autem Tiberii consobrini. Paterculus. Idem.

12 Privatus interfecit] Video, interpretes conturbati, quod idem & Pontifex Max. & privatus esse dicatur: in eo autem nulla repugnancia est. Pontificatus enim magistratus non est. Quare nihil prohibet eundem & pontificem maximum esse, & privatum. Idem.

13 Nam illa] Figuram hanc præteritionem vocant. Historia ex Livio petenda est. Idem.

14 M. Fulvius] M. Fulvius Flaccus, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris 111 virum nominaverat, sociumque regalis potentie assumperat. Idem.

15 Mors ac reip. poena] De tribus antiquis libris, qui olim Dominici Grimani Cardinalis fuerunt, in eo, qui optimus est, locus hic ita legitur: Nam unum diem postea L.

Saturninum trib. pl. & C. Servilium prætor. reip. poena remorata est? Quod ego in vidi, qui Servilium illis temporibus prætorem fuisse meminissent, viderentque etiam, ad nomen Saturnini additum esse nomen magistratus, in quo ille tum fuisset: dubium non habui, quin illud, prætoris, omnino recipiendum foret. Recordabar loci ex octava Philippica, qui me magis etiam in sententia confirmabat. Ita enim ibi scribitur: C. Mario, L. Valerio consulis senatus reipublicam defendendam dedit. L. Saturninus trib. pl. Glaucia prætor est occisus. Quoniam veteribus, sæpe commissum esse a libris veteribus, ut hæc notas R. P. & P. R. quarum altera reipublicam, altera, populum Romanum indicabant, inter se confunderent, earumque alteram pro altera ponerent: plane statui, totum hunc locum ita legi debere: Nam unum diem postea L. Saturninum trib. pl. & C. Servilium, prætorem populi Romani, poena remorata est? Vocem, mors, additam puto ab aliquo, qui declarare vellet, quod poenæ genus illos consecutum fuisset. Idem.

ta est? At nos vicessimum jam diem¹⁶ patimur hebescere a-
ciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatus-
consultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in va-
gina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum
te esse, Catilina, convenit¹⁷. Vivis: & vivis non ad depo-
nendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres con-
scripti¹⁸, me esse clementem: cupio in tantis republica pe-
riculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiam, ne-
quitiamque condemno.

Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruria fauci-
bus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eo-
rum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, in-
tra moenia, atque adeo in senatu videmus, intestinam ali-
quam quotidie perniciem republicae molientem. Si te jam,
Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit ven-
dendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me,
quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc,
quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum

¹⁶ Vicessimum jam diem] Rotundare nu-
merum voluit. Erat enim hic tantum duo-
decimimus dies post factum S. C. ut notat
Alconius. Sic in Pisonem pro triginta sex
annis, quadraginta dixit. Sic centumviri di-
cebantur, cum essent centum & quinque. Tum
Euripides & Virgilius Graecos mille navibus
ad oppugnandam Troiam venisse dicunt, quas
Homerus CIO CLXXXVI. Dio CIO CC.
Scholiastes Euripidis, mille centum & se-
ptuaginta fuisse affirmat. Idem.

¹⁷ Interfectum esse te, Catilina, convenit]
Vereor, ne aliquid in his verbis inest vitii.
Primum, quod, seu verbum, convenit, me-
dia corrupta legas, non convenient tempora:
seu producta, quaram, equis unquam, qui
aliquem modo Latinae linguae sensum habe-
ret, ita locutus fuerit, ut diceret, convenit
statim id fecisse, pro eo quod est, statim id
fecisse oportuit. Ego vero, & repulsum
utrovīs modo, nedum indignum Cicero-
ne, sed etiam plane barbarum esse loquendi ge-
nus censeo. Ut si quis dicat, Multum labo-
rem capere convenit eos, qui de gloria com-
paranda cogitant: quidvis cum facere potius,
quam Latine loqui putem. Meus quidem hic
sensus est. Si qui aliter opinabuntur, si fi,

prolati exemplis, erroris me coarguerint;
non committam, ut etiam pertinaciter con-
sequere possint. Est omnino quaedam locus a-
quid Terentium in Heautontimorumo, qui
fallere homines minus perspicaces queat. I-
bi enim senex ille seipsum puniens ita lo-
quitur: Non convenit, qui illum ad laborem
impulerim, nunc me ipsum fugere. Sed ibi
alia ratio est. Comparantur enim duo ibi
inter se, haec, impulisse filium ad laborem,
& ipsum laborem fugere: quorum alterum
alteri convenire, atque consentaneum negat.
Moveor etiam, quod in uno libro vetere,
pro, convenit, scriptum video, cum venis-
set. Qua de scriptura quam consuleram fecer-
im, dicam: non quod ea mihi plane pro-
beatur: sed ut alius quispiam, ea reprehens-
a, meliorem aliquam proferat. Venit igitur
tibi in mentem cogitare, si forte ita
legendum sit: Quod quidem senatusconsultum
confestim interfectum te esse, Catilina, cum
vells; vivis: & vivis, non ad deponendam,
sed ad confirmandam audaciam. Idem.

¹⁸ Cupio P. C.] Nunc demum ad patres
orationem converterit, ideoque multo leniore,
ac remissiore dicendi genere utitur. Idem.

adducor ut faciam. Tum denique interficiam te¹⁹, cum jam
nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri
poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quis-
quam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut
nunc vivis, multis meis, & firmis praedidiis obseffus, ne com-
movere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam
oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, specula-
buntur, atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expe-
ctes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec pri-
vata domus parietibus continere vocem conjurationis tuae pot-
est? si illustrantur, si erumpunt²⁰ omnia? Muta jam istam
mentem²¹: mihi crede: obliviscere caedis, atque incendio-
rum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia
omnia: quae etiam mecum licet recognoscas. Meministine,
me ante diem XII Kalendas Novembris²² dicere in senatu,
fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem VI
Kalendas Novembris, C. Mallium²³, audaciae satellitem at-

Tom. V.

C c

¹⁹ Interficiam te] Nihil ab hac dissen-
tiant Pall. sed Liplius lib. III. Var. Lect.
cap. 22. Modius epist. v. prodidere, restare
in scriptis suis, interficere; repenteque in
Cod. Gulielmii; videturque modestius, ac
gravitate consulari dignius. Gruet.

²⁰ Si illustrantur, si erumpunt] Illustran-
tur, ad noctis tenebras revertit: erumpunt,
ad privatae domus parietes. Muretur.

²¹ Muta jam istam mentem] Non cohori-
tatur eum ad sanitatem, quod se frustra fa-
cturum sentiebat: sed ait, nihil esse, quod
in urbe manens de caede atque incendiis cog-
itet: quare aliud ei consilium esse capien-
dum, & in Manliana castra exeundum.
Muret.

²² Ante diem XII. Kalendas Novembris]
Magnam nobis lucem hic locus afferat ad
hanc historiam subtiliter intelligendam: quam
profesto & Sallustius, & ceteri mirabiliter
confuderunt. Ac primum sciendum est, in
hunc diem primo edita fuisse comitia con-
sularia. Sed cum pridie ejus diei Cicero Ca-
tilinae consilia ad senatum detulisset, factum
est S. C. ne postero die comitia haberentur:
ut de his rebus in senatu agi posset. Nam
aliter comitiali die senatus haberi non po-

terat. Postredie igitur, id est, ut ait Plu-
tarchus, ipso comitorum die, Cicero fre-
quenti senatu Catilinam excitavit, atque
eum de his rebus iussit, si quid vellet, quae
ad se allata essent, dicere. Tum ille dixit,
quod corpora esse reipublicae unam debile infra-
mo capite, alterum firmum sine capite: huic,
cum ita meritum esset, caput se vivo non
defuturum. His auditis, decrevit senatus,
ut viderent consules, ne quid resp. detri-
menti caperet. Haec sumpta sunt e Marenia-
na. Jam igitur, cum Alconius dicat, diem,
quo haec habita oratio est, a comitiis fa-
cilibus rep. duodevicesimum fuisse: profesto
si quis rationem dixerit inerat, videbit, eam
ut nos diximus, habitam vi. Id. Novemb.
Hac autem in parte aliorum errata persequi
piget. Idem.

²³ Mallium] Scripsi hic C. Mallium, non
quomodo vulgati, C. Manium. Putavi me
tuto hac in re & sine reprehensione librorum
veterum conscientiam auctoritatem sequi
posse, in quibus constanter hoc nomen & a
pud Sallustium, & in his ipsis orationibus
apud Ciceronem ita perscriptum extat. Ego
quidem usus aliquando sum antiquissimo li-
bro, qui asseratur apud Gemblacenses, quem
certa

que administrum tuæ? Num me sefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatum contulisse in ante diem v Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitari potes, te illo ipso die meis prædiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas?

Quid? cum te Præneste Kalendis ipsis Novembris occupatum nocturno impetu esse confideres: sensitine, illam coloniam meo iussu, meis prædiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam.

IV. Recognosce tandem mecum illam superiore noctem²⁴. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios²⁵ (non agam obscure) in M. Leccæ domum²⁶: convenisse eodem complures ejusdem amentia, scelerisque focios. Num negare audes? quid taces? convincam, si negas.

Video

certa opinio est, & res ipsa docet, scriptum esse Sigisberti docti viri manu, qui in eo loco ante sexcentos plus minus annos claruit, in quo non aliter hoc nomen scriptum deprehendi. J. Lipsius.

²⁴ Noctem illam superiorem] Non ita, ut opinor, locutus esset, si proximam noctem indicare voluisset. Muræus.

²⁵ Venisse inter falcarios] Priscianus lib. XVIII. col. 1181. Venisse inter falcarios interpretatur, venisse in locum ubi sunt falcarii. Veteribus glossis falcarius est falcifer, & falcifex. Fals, præter usitatum significationem, est etiam fca. Juvenalis, sat. VIII. 201.

Nec clypeo Graecorum pugnantes, & falce furiis.

Verus Scholiastes. Thracum armatura intelligenda est, quibus proprium telum fca. Glossæ veteres: sica, Thracius ensis incurvus. Glossæ Ildori: Falcarius, Gladiator falcem ferens.

Cicero, pro Sylla, cap. 5. Emisso jam ex urbe Catilina, ille (Antonius) arma missa, cornua, tubas, falcas. Ubi male nonnulli scripserunt falcas. Jam, fidem facere si quam potest verus in Catilinam declamator, cui nomen est adscriptum Porcii Latronis, M. Leccæ domum ad nocturnos cætus delegerat Catilina, ut remotam ab omni celebritate, conspiciatam multitudinis arbuscularum, & ab omni suspitione prodentis scævaris non medio-criter abhorrentem. . . . quo telorum innumerabilem copiam conspicendam atque occultandam curaverat. Si habitabat fabros inter falcarios Lecca, ejus erat domus ad hanc, quam Declamator commemorat, telorum comparationem valde opportuna. Bædæus.

²⁶ In M. Leccæ domum] Scribendum M. Leccæ ex auctoritate argentei denarii, in quo M. hic Porcius Leccæ descriptus est. F. Ursinus.

Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere.

O dii immortales! ubinam gentium sumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro numero, Patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnere. Fuisi igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Roma relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paulum tibi esse etiam tum morâ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani²⁷, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfekturos pollicerentur. Hæc e-

C c 2 go

²⁷ Reperi sunt duo Equites Romani] Magna in his duobus nominandis scriptorum dissentio. Sallustius C. Cornelium, equitem Rom. & L. Varguntejum senatorem nominat: in quo dissentit a Cicerone, qui utrumque equitem fuisse ait. Nam de C. quidem Cornelio omnis dubitatio tollitur ex oratione pro Sylla. Dio duos dicit: sed neutrum nomine appellat. Plutarchus Marcium, & Cethegum vocat: de quorum priorè nihil alibi reperio: sed Plutarchum falli constat: cum aperte Cicero C. Cornelium unum ex iis fuisse affirmet. Quamquam enim Cethego quoque idem & prænomen, & nomen fuit: tamen hunc C. Cornelium, de quo hic agitur, facile probari potest, non esse C. Cornelium Cethegum. Quid ita? quod Cethegus quidem in carcere strangulatus est. At hic adhuc vivebat, quo tempore Cicero P. Syllam, ipsius filio accusante, defendit. Omnium autem foeditissime labitur Appianus: tribus enim manifestis erroribus, in hac re tradenda, seipsum involvit. Primum in tempore: ait enim hoc consilium inritum esse, cum jam Catilina ex urbe discessisset. Deinde in his duobus nominandis: ait enim fuisse P. Lentulum, & Cethegum. Non dixisse autem Cicero duos equites, si ex iis unus P. Lentulus prator fuisset. Illud vero palmarium, quod Cethegum quoque prætorum fuisse tra-

dit. Ut, si hunc sequere, neuter eorum eques Rom. fuerit: nequam uterque, ut Cicero dicit. Non fuisse autem Cethegum prætorum, ex eo intelligitur, quod qua religio servata est in Lentulo, ut magistratu cogereur abdicare se, antequam ei cervicis frangerentur, eandem profecto senatus in Cethego retinisset. Quod ubi lectum, aut cui unquam vel fando auditum est? Ac veror interdum, ne mea in ejusmodi scriptoribus reprehendendis ab aliquo culpetur audacia. Quod si id obtrudendi studio facerem, ego metipse me temeritatis impudentisque damnarem. Nunc cum investigandæ atque eruendæ veritatis desiderio incensus faciam, pro qua summus philosophorum non aliena tantum, sed sua etiam cuique, si res ferat, evertenda esse placita pronuntiavit: neminem puro æquum rerum æstimatorem fore, qui mihi non id laudi potius, quam vitio, ascribat. Etenim si eos merito accuso: quis me propterea vituperandum duxerit? si ve injuria: prodeat aliquis, qui eadem opera & culpa illos, & errore me liberet. Nam, quemadmodum ait Eschines, privatorum intricatissimis multa in rebus, corrigi: ita in literis quoque plurimæ licentiarum hominum, non inimicitias quidem, sed modestias, & ab omni contumelia remotis dissentionibus corriguntur. Muræus.

go omnia, vix dum etiam coetu vestro dimisso²⁸, comperi: domum meam majoribus praesidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse praedixeram.

V. Quae cum ita sint²⁹, Catilina, perge quo coepisti; egredere aliquando ex urbe; patent portae: proficiscere. Nimirum diu te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos. Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicae pestem toties jam effugimus. Non est saepius in uno homine salus summa periclitanda reipublicae. Quandiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis³⁰ consularibus me consulem in campo, & competitores interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio, & copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotiescunque me petisti³¹, per me tibi obstiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicae esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis. Tempa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinaeque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residet in republica reliqua

con-

²⁸ *Vix dum etiam coetu vestro dimisso*] Fulvia enim media nocte ipsamet ad Ciceronem profecta, hoc ei indicavit. Plutarchus, Sallustius. *Idem.*

²⁹ *Quae cum ita sint*] Argumentationis summa est. Si omnia tua consilia nota sunt, exire debes. Sant autem nota. Tibi igitur est excudendum. Annota autem, ut haec tota

pars tum brevibus membris, tum incisus, tum etiam iis, quae incisus breviora sunt, continetur: quod dicendi genus ad imperandum, & ad perterrefaciendum aptum esse, tradit Demetrius. *Idem.*

³⁰ *Proximis comitiis*] Habitis a me: quibus designati sunt Silanus, & Murena. *Idem.*

³¹ *Petisti*] Verbum gladiatorium. *Idem.*

conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicae. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo³²: sed si me consulis, luadeo.

VI. Quid enim, Catilina³³, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuz est? quod privatarum rerum dedecus non haeret infamiae³⁴? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem praetulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuum³⁵ fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere³⁶ hoc scelus cumulasti? Quod ego praetermitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi pro-

³² *Non jubeo*] Ne poterat quidem. Nulla enim lex erat apud veteres Romanos, quae ullum maleficium exilio multaret, sed in exilium ibant, qui legis multam suserre in civitate nolebant. Cicero pro Caelina. *Idem.*

³³ *Quid enim Catilina*] Quasi deposita consulis persona, sanctoris personam suscipit: ut, quod postea dicit, videatur, non odio, sed misericordia Catilinae commoveri. Saadet igitur, ut ex urbe exeat: quod vita ei suavis esse non possit, ubi oderit omnes, odio sit omnibus, ubi invidia flagret, ubi aere alieno sit obrutus, ubi nefaria ipsius de dispersione reip. consilia omnibus nota sint. At haec simulata suasio longe amarissimam Catilinae infectionem continet. *Idem.*

³⁴ *Quod privatarum rerum dedecus non haeret infamiae*] Videtur & Manutius non aliter. Forfan, inquit Craterus, non inhebet tuae fame? Lambinus, non haeret in fama, cui acquiescit Turaeus *Adv.* XXX. 15. Bu-

herius denique: *Quod privatarum rerum dedecus non haeret infamiae*? Multa scilicet in Catilina erant bona & decora naturae, quae omnia ille vitis corruperat. Vide pro Caelio, cap. 5. & 6. Quod ediderunt Victorius & Manutius, facile intelligi posse arbitror, si quis animadverteret, famam in homine improbo esse infamiam. Hoc ergo vult Cicero: Nullum est privatarum rerum dedecus, quod tuo nomini, tuae famae & infamiae non haeret. *Oliv.*

³⁵ *Vacuum*] Suspiciose significat, eam ab ipso necatam. *Muretus.*

³⁶ *Alio incredibili scelere*] Vel quod filium occiderit; ut est apud Sallustium: vel quod filiam suam, ex adulterio susceptam, in matrimonium duxerit: quod ei obijcit Cicero in oratione, quam habuit in toga candida. Plutarchus enim, praeter patricidii fratris, ait, filiae suae virginis vitium obtulisse. *Idem.*

libera: tu non solum ad negligendas leges ⁴², ac quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpauerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum ⁴³ te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: ut domi meæ te asseruarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem periculis tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem ⁴⁴ venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum ⁴⁵, M. Marcellum ⁴⁶ demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longè videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia iudicaverit?

Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic emori ⁴⁷ æ-

⁴² Tum non solum ad negligendas leges] Negligit leges, ac quaestiones qui earum metu a peccando non continentur; easdem perfringit, qui, cum in iudicium adductus, manifeste teneatur, aliqua tamen via elabatur. Catilina autem primum accusatus fuerat repetundarum, Lepido & Tullo Coss. atque absolutus per præviationem accusatoris P. Clodii: deinde etiam cordis, consulibus Cæsare & Figulo, ut est apud Dionem, & tunc quoque absolutus. Hoc quoque ipso tempore interrogatus erat lege Plautia ab L. Paulo, Sallustius. Idem.

⁴³ M. Lepidum] Qui consulatum cum Volcatio gesserat. Idem.

⁴⁴ Q. Metellum prætorem] Q. Cæcilium Metellum Celerem dicit: qui, biennio de-

more interjecto, consulatum postea cum L. Afranio gessit. Idem.

⁴⁵ Virum optimum] Ironiam esse, annotat Fabius l. 9. Et sane, quomodo idem Catilinæ sodalis, & vir optimus esse potuisset? Idem.

⁴⁶ M. Marcellum] Constat, non esse eundem, quem paulo post, virum fortissimum vocat: id est, cum pro quo extat oratio ad Cæsarem. Opinor, hunc M. Marcellum illum C. Marcelli, de quo in Sextiana defensione mentio est, patrem fuisse. Idem.

⁴⁷ Emori] Ita Victorius. Sententia est: Si non potes a te impetrare, ut hic moriaris, siue manus tibi ipse inferens, siue aliena manu utens, fuge hinc in solitudinem. Græuius. Alii numero plurimi cum Mureto: morari.

quo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciiis iustis debitisque ereptam, fugæ solitudinem mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) & si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egrederere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio ⁴⁸, si fortissimo viro, M. Marcello ⁴⁹ dixissem: jam mihi consul hoc ipso in templo, iure optimo senatus vim & manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescent, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdudum manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur ⁵⁰.

IX. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? Utinam tibi istam mentem dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & a reipublicæ periculis se-

Tom. V.

D d

junga-

⁴⁸ P. Sextio] P. Sextio Gallo, quaestori C. Antonii consulis, pro quo extat Cicero- nis oratio. Idem.

⁴⁹ M. Marcello] Hic ille est, ut ante dixi, quem postea apud Cæsarem defendit Cicero. Idem.

⁵⁰ Usque ad portas prosequantur] Mos antiquus erat prosequendi eos, qui in exilium abirent. Sic in oratione, quæ proximè hanc sequitur: Vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe profecimus sumus. Idem.

jungatur. Sed tu ut vitiis tuis commovere, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus republicae concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a future re vocant.

Quamobrem, ut saepe jam dixi, proficere: nec, si mihi inimico, ut praedicas, tuo constare vis; invidiam; recta perge in exilium: vix feram sermones hominum; si id feceris: vix molem istius invidiae, si in exilium; jers jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire mea laudi & gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Mallium: concita perditos cives: fecerne te a bonis: infer patriae bellum: exulta impio latrocinio, ut a me non ejectionis, ad alienos; sed invidiam; ad tuos esse videaris. Quis in omni offe

Quantquam quid ego te invitem; a quo jam sciam. esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praetolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Mallio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido & infestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari; ad eadem proficiscens, solebas? a cujus altaribus saepe istam dexteram impiam ad necem civium transfulisti?

X. Ibis tandem aliquando, quo te jam pridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem

51. *Ad forum Aurelium*] Est is locus prope lavam Arminiae, sive Floris amnis ripam, vulgari nunc vocabulo *Monte Alio*, oppidum satis celebre. Nomen & originem habuit ab Aurelio quodam, qui Aureliam viam a Roma Pisas usque, sub initium haud dubie subacta a Romanis Etruriae, stravit. Quis autem fuerit ille Aurelius incertum est. *Chover. Ital. antiq. lib. 11. cap. 2.*

52. *Aquilam illam argenteam*] Romanorum legionum proprium signum fuisse aquilam, constat. Cum autem legio divideretur in de-

cem cohortes, prima cuiusque legionis cohors semper suscipiebat aquilam: ut est apud Vegetium. Erat autem aquila parvum sacellum, sive, ut Cicero hic loquitur, sacrarium, in quo inerat aquilae effigies, vel argentea, ut hic videmus, vel aurea. Id sacellum haec impostum ex inferiore parte acuta, quo in terram defigi posset, portabat is, qui *Aquilifer* dicebatur. Narrat Dio lib. 40. Aquilas autem illas divino cultu assidue solitas esse, & ea quo modo recitavi, indicant, & Cicero hic loco verba confirmant: *Murel.*

dem, nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, constatam improborum manum.

Hic tu qua latitia perfrueres? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitae studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non solum insidiantem fomno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam praecalam tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulari repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare republicam posses: atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, Patres conscripti, quandam prope justam patriae querimoniam detester ac deprecari: percipite, quaeso, diligenter, qua dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, qua mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatores servorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mastrari?

D d 2 im

53. *Verum etiam bonis occisorum*] Qui sunt illi occisi, & ea quo sunt occisi? Forte quos jam pro occisis habebant. Sed omnes quatuor libri, quos evolvi, & Pith. excerpta, *Bonis occisorum*, hoc est, in pace, tranquille viventium. Sic quoque P. Manutii editio. *Otium est pax* Cicero in *otiosus* in pace vivere, pacisque cupidus. Dies noctesque cogitavit bello civili motu illis, qui pacem malebant, bona eripiat, & sibi vindicet. *Greuter.*

54. *Mastrari*] Usam quendam hujus verbi, paucis, ut arbitror, notum, quoniam ante hos decem annos annotavi, & publice docui, cum etiam tum adolescentulus, Limini, quod Picenorum oppidum est, & humaniorum literarum, & juris civilis studiis florentissimum, Amphitruonem Plautinum enacram, tradente hoc loco insitit: simulque locum Plautinum, a quibusdam, qui eam non intelligebant, corruptum, declarare. *Mastrare* igitur hostiam alicui deo, usitate dicimus: ut

imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at per sepe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus exulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiae metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, testa ardebunt: tum te non existimas invidiae incendio conflagaturum?

XII. His ego sanctissimis reipublicae vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam

*Caliculus regi mactabam in litore tau-
rum.*

At mactare deum quempiam aliqua hostia, minus saepe usitatum illud quidem, sed tamen a veteribus dictum esse constat. Atque inde jocandi occasionem arripuit Plautus: apud quem Mercurius, assumpta Sotiae forma, cum Amphitruonem advententem ludificaretur, & a facibus repelleret, multis obprobrio citroque jactis conviciis, ad postremum ita cum alloquitur: *Sacrifico ego tibi.* Cumque miratus Amphitruo subjunxisset, *Qui?* respondet ille: *Quia enim te malo infornuio.* Ubi jocus est, ut dixi, e vocabuli ambiguitate quaesitus. Nam cum mactare aliquem, interdum fit, ei sacrificare, ad hanc verbi notionem Mercurius respiciens, ei se sacrificaturum pollicetur. At postea illudens, pro hostia nomine, ponit vocem, *infornuio.* Quod autem sit, *mactare aliquem infornuio*, nemo nescit. Hoc qui non intelligebant, corruperunt & versum, & sententiam, adjectis duabus vocibus, hoc modo: *Sacrifi-*

co ego hunc tibi, Jupiter. Ejusdem autem locutionis exemplum est in interrogatione in Vatinius: *Cum inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas eliceris, cum puerorum exis deos manes mactare soleas.* At extra hos duos locos, haud scio, an ullum praeterea illius exemplum in veterum scriptis reperitur. *Movetur.*

§§ *Ego, si hoc optimum.* Dissolutio propositae argumentationis: quae quidem propositionibus duabus, earumque rationibus continetur. Prior propositio: Ego, si id e repub. fore judicasset, Catilinam, nulla interjecta mora, morte multasset. Ratio: Non enim meruerem, ne ulla tam pulchrum facinus invidia sequeretur. Quod si aliter caderet, tamen gloriam eam potius, quam invidiam, ducerem. Altera propositio: Sed satis esse duco, ut emittatur. Ratio: Quoniam: eo interfecto, video fore, ut hoc malum reprimatur, tantum paulisper, ejecto autem, & profligato cum suis, ut in perpetuum comprimatur. *Idem.*

iam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiae mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam³⁶, non invidiam putarem.

Quam

§6 *Invidiam virtute partam, gloriam.* Potestne virtus invidiam parere? Atqui si invidia aut odium est, aut quoddam odium; virtutem autem etiam virtiosi amant; quomodo e virtute potest invidia existere? Sed tamen & Pindarus alicubi queritur, & exempla docent, & communis omnium vox, quam ego quidem pro oraculo habendam esse duco, clamat, pulcherrimis factis invidiam plerumque comitari. Demos igitur nos aliquantisper huic cogitationi est enim res digna cogitum. Hujusmodi autem disputationes qui non amant, praetereant. Ego, quando hic, ut postea loquuntur, menti calor incidit, sequar eum, quocumque ducet: & vel mihi, ut dicitur, canam, & Musis, vel iis, quibus paulo antea *quodammodo* ingenium est, serviam: quarumque, quae sit origo invidiae, quae natura: qui, quibus, & quas ob res invidiant: tum quae sint ea, quae quasi cursum invidiae filant. Atque hinc oritur. Omnes affectus ab ingenio cuique sui ipsius amore proficiscuntur. Hic unus quasi fons ceterorum omnium est. Quia enim amat se quisque, idcirco quae sibi bona esse, vel scit, vel putat, ea & absentia desiderat, & obiecta persequitur, eorumque cum adeptione, conservatione, amplificatione gaudet, tum contrariis rebus offenditur. Malorum autem contraria ratio est. Atque hoc quidem principium disputationis ponatur a nobis, sumaturque hoc loco, quasi concessum: longiorem enim orationem requirit. Cum igitur sibi quisque carissimus sit, fit, ut se omnibus bonis ornatum, ac florentem videre cupiat: atque ferat, si quid ejus generis in alio videat, quod in se desideret. Haec origo, quaeque radix invidiae est. Dolent autem, ut aut quod ipsi careant eo, quod alius habet; aut quod alius habet id, quod ipsi careant. Interfere inter haec. Nam qui dolet, quod ipse caret, dolet malo suo: qui, quod alius habet, alieno bono. Itaque ea demum invidia est, non quod tu careas: sed, quod alius habet, dolere. Quod si progreditur affectus hic etiam longius, ut doleas, id bo-

ni esse alii, quod tibi quoque sit: haec jam non invidia est, sed illa, quam Gracii *voluntio*, Cicero obrestationem vocat. Non igitur invidus est, qui alium formosum, valentem, opulentum, eruditum, *perhibet* videns, dolet, se quoque talem non esse. Haec enim ratione omnes invidi effectus: sed cui hoc ipsum per se agre est, quod haec in alio fiat, is demum est invidere censendus. Neque vero proprie invidia odium est: sed est tamen quiddam odio affine. Nam & odisse homines sceleratos dicitur, quibus non invidemus: & odium vel ex injuria accepta, opinata, expectata, vel ex opinione aliqua pravitate, & sceleris nascitur: cum invidia longe alios habeat fontes: & odium interdum laudabile est; invidia nunquam: & qui odit, male esse vult; qui invidet, non male omnino, sed aliquando minus bene. Ut si domus in vicino posita aedium tuarum luminibus officiat, non eam quidem funditus excisam, sed illam tantum partem, quae tibi molesta est, sublatam velis. Quamquam in hac similitudine hoc dissimile est: quod invidus iis, quae nihil ipsi officunt, alienis prosperitatibus affigitur. Invidiam tamen odium quoddam plerumque committitur. Ideoque ipsum invidiam nomen interdum pro odio ponitur. Ac quoniam imminutio boni, malum quodammodo est, alienis mihi gaudere invidus dicitur: unde illud poetae:

Risus abest, nisi quem visis fecere doleres.

Electaque Bio quendam, qui hoc morbo laborabat, ridentem conspicitur, *Hactene*, inquit, *boni quid contigisse dicam: an alii cupiam aliquid mali?* Optimus tamen & dicendi, & sentiendi magister Aristoteles ista distinguit, ut aliud *quod* vocet, aliud *invidiam*. Cum autem invidiam dolor quidam sit, & dolor omnis foveat, atque exedat eum in quo est; merito dicitur, ipsam invidiam esse supplicium sibi. Nunc qui quibus, & propter quae fere invidiant, frictim explicemus. Invidet igitur, non qui sua forte contenti sunt: (nam etiam

poeta,

Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Malliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubli-

poete, in quorum scriptis longe verissima omnium affectuum expressio est, cum amoribus suis secure fruuntur, negant se vel Jovi invidere) sed qui semper majus aliquid requirunt, quales præcipue sunt ambitiosi, atque avari. Illi enim quicquid ad gloriam, hi quicquid ad opes accedit alienas, sibi quodammodo detrahi credunt. Invident etiam sece inferiores superioribus: unde dictum est, *Suavitas petis Iovis*, non tamen his, qui longo intervallo superiores sunt: ut diis, aut regibus. Neque procul remotis, ut Scythæ Persis, sed & ejusdem artificii homines inter se. Unde est apud Hesiodum, *Figulus figulo*: quod tamen ita intelligendum est: si gloriam ex eo studio, aut pecuniam accipiunt. Alioqui enim similitudo studiorum, amoris potius causa est: nonnunquam etiam superiores inferioribus, ut Crassus, & ceteri nobiles crescenti adhuc Ciceronis gloriæ invidiebant. Et novis potius, quam nobilibus: juvenibus potius, quam ætate provectis. Ut enim ignis exortens gloriæ exortens excitat. Quo pertinet Themistoclis dictum, qui adolescens dicebat, ex eo se intelligere, nihil dum a se splendide gestum, quod nondum invidia dente peteretur. Magnam etiam invidiam facit ostentatio sui, quæque scribit Euripides, ad *regibus* esse omnibus odiosam. Et æquales aequalibus, & nobiles nobilibus, omninoque pares paribus ideo facile invident, quia aut antevertere ipsi aliis volunt, aut, ne alii sibi anteveriant, timeant. Et his, qui traditæ sibi potentia immodice utuntur. Cupiosissimi invidiam in Catilinæ causa Ciceroni metuebant. Omnino autem invident aut felicitatem, aut partem aliquam felicitatis. Quocirca sapienter Pindarus, *apertum oblatum*

non dedit. Vereque vulgo dici solet, tribus ex optimis rebus tres pessimas oriri: e veritate odium, e familiaritate contemptum, & e felicitate invidiam. Invident autem non tam virtutem, quam præmia virtutis, ut opes, honores, imperia. Nemo enim suam fortunam invidet Regulo, aut Decio: at Ciceronis consulatus maxime invidiam habuit. Ac tum maxime accenditur invidia, cum genere, aut ejusmodi re aliqua superiori gloria ab inferiore præcipitur. Itaque hæc interdum vel exitii causa est, ut Gობria filio conspice. Non igitur *habere* invidiam parit virtus: sed virtus gloriam, invidiam gloria. Vitatur autem invidia, si te modeste & equaliter cum aliis geras, nunquam te illis, ut ait Comicus, antepones. Minuitur etiam, si non omnia tibi uno quasi tenore procedant. Egere ferunt enim homines, aut unum præ cæteris excellere, aut uni, quasi fortunæ filio, omnia prospere succedere. Saepaque sapientes viri in secundissimis rebus aliquid sibi evenire incommodi optarunt. Hoc est enim, quod dicitur, invidiæ sanguinem mittere. Terminatur autem sine dubio quidem more: unde illa, *Passitur in exitu Iovis: post facta quietis*, &, *dicant qui contridit Hydan*. *Comperit invidiam supremo sine donati*. Sed & confirmata jam, & ad summum perducta gloria invidiam extinguit. Sic enim & aucto jam igne fumus evanescit, & Sol ad summum cœli evehctus minimam umbram efficit. Quamlibet multa, aut innumera, huius possem in hoc argumento dicere. Sed, hæc ipsa, vereor, ne nimium multa sint. Quæ tamen quoquo modo accipiuntur alectoribus, juvat, ut ait poeta, indulgite furori. *Muretus*.

ce pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimī posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublica pestis, verum etiam stirpes ac semen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelorum, ac veteris furoris & audacia maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque affliguntur; sic hic morbus, qui est in reipublica, relevatus illius poena, vehementius vivis reliquis ingravescet.

Quare, Patres conscripti, secedant improbi, secerant se a bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secerantur a nobis: definant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & facies ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de reipublica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ professione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hicce omnibus, Catilina, cum summa reipublica salute, & cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere paricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc,

&

& hujus socios a tuis aris cæterisque templis, a testis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum foedere inter se, ac nefaria societate conjunctos, aternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

I N
L. CATILINAM.
AD QUIRITES.
ORATIO XX.

I. **T**ANDEM aliquando¹, Quirites, L. Catilinam, furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem² verbis profecuti sumus³. Abiit, excessit, evasit, erupit⁴. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domesticum ducem sine controversia⁵ vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertime-

Tom. V. E e sce-

¹ Tandem aliquando] Perterrefactus superiori oratione Catilina, ex urbe sese, intempesta nocte, cum paucis, ut ait Sallustius; cum trecentis, ut ait Plutarchus, conjuratis educerat. Postidit Cicero, cum senatum habiturus esset, interim dum senatores convenirent, hanc orationem ad populum e Rostris habuit. Muretus.

² Vel ipsum egredientem] Ejicimur nolentes, emittimur volentes: sed utrumque ab alio: egredimur autem ipsi per nos. Ejectus igitur Catilina. Nolebat enim exire, donec Ciceronem oppressisset. Vel potius emissus. Qui enim sua omnia consilia crui e tenebris, & e privata domus parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tuto esse posse se non putabat. Vel potius neque ejectus, neque emissus est, sed per se egressus. Nihil enim erat ei longius, quam ut esset in Man-

lii castris. Idem.

³ Profecuti sumus] Qua de consuetudine a nobis superiorum dictum est. Non tamen ita hoc dicit, quasi revera Catilinam profecutus fuerit: sed tantum hoc genere loquendi significat, nullam executioni ei vim adhibitam fuisse. Idem.

⁴ Abiit, excessit, evasit, erupit] Non est congeries idem significantium: sed crevit veluti per gradus oratio. Excessit, plus est quam abiit. Evasit, tanquam ex eo loco, in quo jam sine periculo versari nequiret. Erupit, cum impetu quodam, & alacritate animi gessit pervenire in Manlii castra. Idem.

⁵ Sine controversa] Non est, ut quidam exponit, ne ipso quidem Catilina repugnante. Sed idem valet, quod paulo post, sine dubio; & infra: sine dubitatione certavit. Idem.